

AGNIESZKA BANGROWSKA* – KATOWICE

**KONSERWATORSKA OCENA STANU ZACHOWANIA
WYBRANYCH KAZAŃ KOŚCIELNYCH Z LAT 1541-1597
POCHODZĄCYCH Z BIBLIOTEKI FUNDACJI
WIKTORA HR. BAWOROWSKIEGO WE LWOWIE**

**ASSESSMENT OF THE STATE OF PRESERVATION
OF SELECTED SERMONS FROM THE YEARS 1541-1597
FROM THE LIBRARY OF THE COUNT
WIKTOR BAWOROWSKI FOUNDATION IN LVIV**

Abstract

The subject of the study was 16th-century biblical prints (15 selected sermons) from the collection of the Library of the Count Wiktor Baworowski Foundation in Lviv. Analysis of their preservation status was carried out using the Stanford method. It is a statistical method of assessing the state of preservation of book collections, used for this purpose in most studies of library collections (paper, book block, binding). The evaluation of the paper's state of preservation takes into account its staining, discolouration, the degree of tearing and the number of double folds. When evaluating a book block, the degree of damage to the sewing or gluing, which affects the strengthening of the pages in the block, is taken into account. The durability and the overall state of preservation of the surface are taken into account when evaluating the binding. The combined evaluation of these three criteria makes it possible to classify the examined item into one of three categories: prints in very good condition, prints in need of restoration work, and prints in very poor condition that should be taken out of use. An assessment of the state of preservation of the paper, block and binding of the biblical publications from the Lviv collection made it possible to classify the objects into the following categories: first – none; second – nine items, accounting for 60% of the total sample; third – six items, accounting for 40%

---

*Agnieszka Bangrowska – dr chemii, Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.bangrowska@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-5151-7099>

of the total sample. The evaluation of each print was expanded to include additional paper strength tests and an assessment of the degree of acidity of the paper. The paper is in very good condition in terms of mechanical strength. Determination of the paper's pH was performed by the contact method using an Elmetron CX-741 pH meter, with a composite EPX-3 electrode with an option to automatically determine the end of measurement. In each print, pH was tested at eight points. Five points were delineated on the title page, four of which were located in the corners of the title page and one in the centre. The three remaining measurements were taken on randomly selected pages in the book block, two on the unprinted area and one on the printed area. The measured pH value indicates low acidification rate. The average pH of the books studied is above pH 6, hence items with pH values above 6 do not require deacidification. On the basis of a visual analysis of the biological damage, it can be concluded that the book collection was not stored in optimal conditions in the past, as evidenced by the damage caused by insects, as well as fungi-based stains and streaks on paper.

Keywords: sermons; collection preservation assessment; Stanford method, pH

Translated by Marek Robak-Sobolewski

*****

Wprowadzenie

Kazania stanowią materiał źródłowy wielu współczesnych analiz, ale należy pamiętać, że tylko niewielka ich część ma postać rękopiśmienną czy drukowaną i dzięki temu można je poddać stosownym kwerendum¹. Kazania to forma przepowiadania (kaznodziejstwo). Z kolei mowa wygłaszana przez kaznodzieję to homilia. Kazania mogą mieć również formę utworów literackich o walorach artystycznych jako literatura religijna. W języku greckim używano pojęcia *homilia* (spotkanie), *logos* (mowa), *dialeksis* (rozmowa, dialog), a w języku łacińskim *sermo* (spotkanie) i *homilia*. Stosowano również takie określenia, jak: *enarratio* (komentarz), *expositio* (wykład) czy *tractatus* (rozprawa)². W języku staropolskim termin ten był odpowiednikiem łacińskiego słowa *praedicare*, czyli kazać (wzywać, zakazywać, mówić, nauczyć). W teologii współczesnej kazanie jest słowem „o Bogu” i „słowem Boga”, którego celem jest budowanie wiary chrześcijańskiej i wspólnoty Kościoła prowadzące do spotkania i zjednoczenia z Bogiem³. Kazaniem określa się już przykładowo przemowę wygłoszoną przez Jezusa Chrystusa zwaną „Kazaniem na górze”⁴. W przeszłości zbiory kaznodziejские i ich autorów charakteryzowali tak wybitni uczeni, jak historycy literatury i kultury: Aleksander Brückner, Ignacy Chrzanowski i Julian Krzyżanowski, a ponadto ks. Józef Sebastian

¹ J. Związek, *Kazanie jako źródło historyczne*, „Folia Historica Cracoviensia”, 4-5 (1997-1998) s. 314.

² B. Migut, *Kazania*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 1265.

³ A. Lewek, *Kazania*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, kol. 1266.

⁴ Z. Poniatowski, *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, s. 167.

Pelczar, święty Kościoła katolickiego, ks. Alojzy Jougan, ks. Władysław Krynicki i Kazimierz Kolbuszewski⁵.

W późniejszych wiekach podczas kazań kaznodzieje przekazywali prawdy wiary, ale w ich treści pojawiały się też zagadnienia ważne dla ówczesnych słuchających. Tematyka kazań dotyczyła głównie problemów teologicznych, filozoficznych, a poruszano w nich także kwestie społeczne czy polityczne (kazania patriotyczne wygłaszane na rozpoczęcie sejmów, zjazdów szlacheckich czy kierowane do oddziałów wojskowych). W XVII wieku częściej niż dotychczas mówiono kazania pogrzebowe⁶. Od XIX wieku wygłaszano z kolei kazania rekolekcyjne i misyjne, a w dwudziestoleciu międzywojennym promowano podczas nich działalność Ligi Katolickiej i Akcji Katolickiej oraz przestrzegano przed zgubnym wpływem sekt religijnych (kazania polemiczne)⁷. Zbiory takich tekstów często pełniły zatem funkcje użytkowe. Autorzy przedstawiali w nich wybrane zagadnienia, starając się w wyczerpujący sposób odpowiedzieć na dylematy odbiorców. Priorytetem duszpasterzy było bowiem nauczanie i przekazywanie wiedzy religijnej. Biorąc pod uwagę funkcje kazań, wyróżnia się kilka ich typów. Homilie to najstarsza forma przepowiadania kościelnego, w okresie reformacyjnym powstawały postylle, a trzecim gatunkiem są kazania (*sermones*). W obrębie tych ostatnich można wydzielić z kolei: *sermones de tempore*, *sermones de dominicis*, czyli *sermones dominicales*, *sermones quadragesimales*, *sermones de festis*, czyli *sermones festivales*, *sermones de communi* oraz *sermones ad varios status*. Książd Jan Związek wyodrębnił ponadto traktaty teologiczne⁸.

Homilia to taka postać

(...) przepowiadania słowa Bożego, która stanowi część samej liturgii, tworzy z nią jeden akt kultu. Opiera się na tekście świętym, czyli pochodzącym z części stałych lub własnych Mszy św., wprowadza w sprawowaną liturgię oraz uwzględnia szczególne potrzeby słuchaczy w dziedzinie wiary i życia chrześcijańskiego. Homilia łączy w sobie trzy elementy, które decydują o jej istocie. Pierwszym jest sprawowane misterium, drugim jest tekst biblijny ze swoim orędziem i jego aktualizacja, trzecim aktualna sytuacja życiowa konkretnych słuchaczy. Przepowiadane orędzie zbawienia powinno łączyć się z liturgią, a jedno i drugie z życiem słuchaczy⁹.

Postylla oznacza natomiast „komentarz do przedstawionego wcześniej fragmentu Pisma Świętego. Od połowy XIV wieku tą nazwą określa się zbiory kazań na niedziele i święta roku kościelnego”¹⁰. Jest to także

⁵ Związek, *Kazanie jako źródło historyczne*, s. 315-316.

⁶ S. Baczewski, *Kazanie pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku jako spektakl władzy*, „Napis”, Seria 12 (2006) s. 275-285.

⁷ Związek, *Kazanie jako źródło historyczne*, s. 314, 326-327.

⁸ Tamże, s. 316, 321-322.

⁹ L. Szewczyk, *Homilia czy kazanie? O nieuzasadnionym sentymencie kaznodziejów do kazań katechizmowych*, „Przegląd Homiletyczny”, (2010) nr 10, s. 8.

¹⁰ I. Rak, *O przestrojach przed „kacerskimi” naukami w tekstach ramowych postylli Jakuba Wujka*, w: *Świat bliski i świat daleki w staropolskich przestrzeniach*, red. M. Jarczykowska, B. Mazurkowska, S. Dąbrowski, Katowice 2015, s. 103.

(...) uroczysty podniosły sposób przemawiania, prowadzony przez sługę Kościoła, jako nauczyciela ludzi i przedstawiciela Kościoła, tworzący jedną ciągłą wykończoną całość złożoną z kilku części na jeden obrany temat w przedmiocie wiary i obyczajów. W kazaniu daje się wykończony wykład złożonego przedmiotu, wziętego z dziedziny religii lub obszernie rozwija się tekst wzięty z Pisma Św., stanowiąc dowody ze źródeł kościelnych, Biblii i tradycji¹¹.

Z uwagi na to, że ewolucji ulegała problematyka kazań, a zwłaszcza ich język, stały się one specyficzną postacią piśmiennictwa, rodzajem dzieła literackiego¹². „Jako dzieło literackie [kazanie] kieruje się ogólnymi zasadami konstrukcji utworu literackiego, a jego *differentia specifica* to zarówno sama treść właściwa przepowiadaniu kościelnemu jak też i sposób jej prezentowania”¹³. Obiektem badawczym przedstawianego tekstu były kazania kościelne, obecne w praktyce Kościoła od wieków.

Badanie stanu zachowania kazań z lat 1541-1597 z Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. W. Stefanyka NAN Ukrainy przeprowadzono metodą stanfordzką, która została opracowana w latach 1970-1980 na Uniwersytecie Stanforda (USA)¹⁴. Później była testowana w bibliotekach innych uniwersytetów w USA. W 1988 roku opublikowano wyniki badania tą metodą w bibliotece uniwersyteckiej w Uppsali¹⁵. Metoda stanfordzka jest statystycznym sposobem oceny stanu zachowania księgozbiorów i stosowana jest w większości badań nad stanem zachowania zbiorów bibliotecznych, pozwala na ocenę stanu zachowania papieru, bloku książki oraz oprawy¹⁶. Uważana jest za metodę dokładną na poziomie ok. 95%, jak wynika z wielu źródeł naukowych¹⁷. Ponadto od 2001 roku metodę tę wykorzystują i aktywnie propagują specjaliści Biblioteki Narodowej, przeprowadzając badania księgozbioru z XIX i XX wieku. Podkreślają oni jednak, że metodą stanfordzką nie oceniali zbiorów zabytkowych¹⁸.

¹¹ Lewek, *Kazania*, kol. 1266.

¹² Związek, *Kazanie jako źródło historyczne*, s. 321-322.

¹³ Tamże, s. 317.

¹⁴ S. Buchanan, S. Coleman, *Deterioration Survey of the Stanford University Libraries Green Library Stack Collection*, w: *Preservation Planning Program, Resource Notebook*, ed. P.A. Darling, Washington 1982; J. Palm, P. Cullhed, *Papierqualität: Eine vergleichende Studie zur Schadensfeststellung an den Beständen der Universitätsbibliothek von Uppsala*, w: *Restaurio: Zeitschrift für Kunsttechniken, Restaurierung und Museumsfragen*, 94 (1988) no 1, s. 38-43.

¹⁵ W. Sobucki, *Metoda stanfordzka – sposób oceny stanu księgozbiorów*, „Notes Konserwatorski”, (1999) nr 3, s. 50.

¹⁶ S. Capiou, M. de Valk, E. Wuyts, *The Universal Procedure for Library Assessment: A statistical model for condition surveys of special collections in libraries*, „International Federation of Library Associations and Institutions”, (2015) vol. 41 (3), s. 265-271.

¹⁷ E. Potrzebnicka, *Współczesne metody oceny stanu zachowania zbiorów*, „Notes Konserwatorski”, (1999) nr 3, s. 45.

¹⁸ W. Sobucki, *Ocena metodą stanfordzką stanu zachowania zbiorów z XIX i XX wieku w Bibliotece Narodowej w Warszawie*, w: *Aktualne tendencje ochrony zbiorów bibliotecznych i archiwalnych: materiały z ogólnopolskich warsztatów konserwatorskich, Warszawa 13-14 czerwca 2002 r.*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 2002, s. 78.

W ocenie stanu zachowania papieru uwzględnia się jego zaplamienia, przebarwienia, stopień przedarcia itp. Badanie kondycji papieru polega na wykonaniu prostego testu na zgięcie: sześciokrotnie zgina się narożnik jednej z kart, który następnie jest lekko napinany. Na podstawie wyników testu egzemplarz kwalifikuje się do jednej z kategorii:

- I – test zakończył się sukcesem, brak przebarwień, rozdarć, brzegi karty proste;
- II – papier pękł lub uległ lekkiemu rozdarciu, przebarwienia nieznaczne, nieliczne rozdarcia, brzegi kart przetarte;
- III – papier pękł lub uległ rozdarciu, powierzchnia kart całkowicie lub w znacznej części zażółcona, liczne rozdarcia i ubytki, brzegi kart wytarte¹⁹.

W ocenie bloku książki uwzględnia się stopień uszkodzenia szycia bądź klejenia, co wpływa na wzmocnienie kart w bloku. Wyróżnia się następujące następujące kategorie oceny bloku książki:

- I – szycie lub klejenie nieuszkodzone, karty w bloku mocno związane;
- II – szycie lub klejenie luźne, karty w bloku trzymają się razem, nie wypadają;
- III – szycie lub klejenie uszkodzone, karty luźne, wypadają z bloku²⁰.

Z kolei przy ocenie oprawy bierze się pod uwagę trwałość tego połączenia oraz ogólny stan zachowania powierzchni oprawy. Wyróżnia się trzy kategorie oceny stanu oprawy:

- I – oprawa książki trwale związana z blokiem, grzbiet, przeguby, narożniki, powierzchnia okładek nieuszkodzone, brak reperacji;
- II – oprawa trwale związana z blokiem, grzbiet, przeguby, narożniki lekko uszkodzone, powierzchnia okładek wytarta, drobne reperacje;
- III – jedna lub obie okładki oderwane, grzbiet oprawy połamany, narożniki wytarte, uszkodzone lub ich brak, powierzchnia okładek wytarta i uszkodzona, liczne reperacje²¹.

Łączna ocena tych trzech kryteriów umożliwia zaszeregowanie badanego egzemplarza do jednej z trzech kategorii:

- 1 – druki w bardzo dobrym stanie;
- 2 – druki wymagające prac konserwatorskich;
- 3 – druki w bardzo złym stanie; należy wyłączyć je z użytkowania²².

Interpretację wyników oceny druku przedstawiono w tabeli 1²³.

---

¹⁹ Tenże, *Ocena stanu zachowania księgozbiorów metodą stanfordzką*, w: *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych: materiały z ogólnopolskiej konferencji Warszawa 15-17 października 1998 r.*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 1998, s. 61.

²⁰ Tamże, s. 62-63.

²¹ Tamże, s. 64.

²² Sobucki, *Metoda stanfordzka*, s. 78.

²³ D. Rams, J. Ważyńska, M. Woźniak, *Ocena stanu zachowania XIX- i XX-wiecznych zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Instrukcja wykonania badań metodą stanfordzką*, „Notes Konserwatorski”, (2004) nr 8, s. 164-178.

Tabela 1. Kryteria oceny stanu druku

Papier	1	1	1
Konstrukcja bloku	1	1	2
Oprawa	1	2	1

Papier	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1
Konstrukcja bloku	1	1	1	2	2	2	3	3	2	1	2	3	3
Oprawa	1	2	3	1	2	3	1	2	2	3	3	1	2

Papier	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2
Konstrukcja bloku	1	1	1	2	2	2	3	3	3	3	3	3
Oprawa	1	2	3	1	2	3	1	2	3	3	3	3

Źródło: opracowanie własne

Ocena zachowania druków z lat 1541-1597 – metodyka badań

W skład zbioru Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. W. Stefanyka NAN Ukrainy wchodzi wybrane kazania wydane w okresie od 1541 do 1597 roku. Do badań wytypowano 15 kazań religijnych, których ocenę stanu zachowania przeprowadzono metodą stanfordzką, uwzględniając liczbę podwójnych zgięć oraz wyznaczając pH dokumentu.

Opis bibliograficzny wybranych kazań kościelnych

1. GUILLERMUS Parisiensis

Postilla Guillermi super Epistolas et Evangelia per totius anni circulu[m], de t[em]p[or]e, sanctis et p[ro] defu[n]ctis solerti diligentia cuiusda[m] viri religiosi p[ro] scolasticis exarata: unacu[m] Epistolis et Evangeliiis quadragesimalibus. – Nunc denuo additis et diligentissim[a] emendates. – Cracoviae: per Mathiam Scharffenberg, 1541. – [4], CXLVI, [12], I-XV, XVII-XLI, [2] k.: il.; 4°. – E XVII, 464;

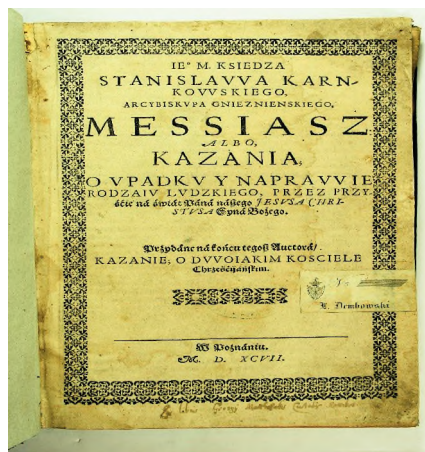

Il. 1. Guillermus Parisiensis, CT II 21657, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

Kot. 154; KP 352a.; W 1184; BNPOL. – Zawiera: Francisci Mymeri epigramma ad lectorem. – Prow.: 1. *Sam[uel?] Tidemannus Kriger est possessor huius libri* wkl. prz., atr. XVI w. 2. *Liber B. M. V. in Pelplin* k. tyt., atr. XVI-XVII w. 3. ZCz [eksl.] 4. ZCz [p.] 5. WFB [p.] 6. BS [p.]. – Marginalia. – Opr.: deska, sk. brun., tł. ślepe, złożone, plakieta, śl. klamer. CT II 21657 (il. 1).

2. Karnkowski Stanisław

Ie[g]o M. Księdza Stanisława Karnkowskiego... *Messiasz Albo Kazania, O Upadku Y Naprawie Rodzaiu Ludzkiego, Przez Przyście na świat Pana naszego Jezusa Christusa Syna Bożego. Przydane na końcu tegosz Auctora, Kazanie, O Dwoiakim Kosciele Chrześcijańskim.* – Poznań: [Barbara Wolrabowa], 1597. – [12], 248, 43 pp.; 2°. Var. A. References: E XIX, 120 (without the distinction of the variants); Jocher 3789; W 645; PK 722; Boh. 1267; FG 190; DRK 41; WN (Wolrab) 110; BPW 183; DBC; BNPOL (distinguishing of variants); CBNPolona; Trypućko 2198 (var. A); NUKAT; KVK: COPAC, LIBRIS, OPAC SBN, Worldcat. Works co-edited with own title page: „Kazanie Ie[g]o m. ksiedza arcybiskupa gnieznieskiego O dvvoiakim kosciele chrzescianskim, povvszechnym

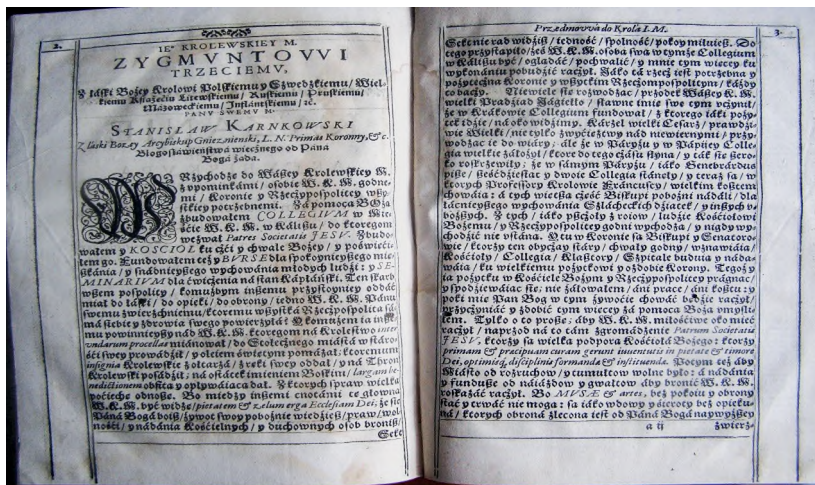
Il. 2. Karnkowski Stanisław,
CT IV 50137, Biblioteka Fundacji
Wiktora hr. Baworowskiego we
Lwowie, fot. A. Bangrowska

y materialnym na posvvianianiu Kosciola przy Collegium svvym Societatis Iesv vv Kaliszu [...] roku Panskiego M.D.XCVI uczynione, a potom nieco rozszerzone...”. The imprint is according to BNPOL. Provenance: 1. *Ex libris Georgij Matthaeus custodis Ratibor[iensis]*, title page, ink, 16th-17th c. 2. WFB [stamp] 3. F. Dembowski [exl.] 4. BS [stamp]. Binding: cardboard, half-leather, with paper boards, 19th c. CT IV 50137 (il. 2).

3. Karnkowski Stanisław

Ie[g]o M. Księdza Stanisława Karnkowskiego... *Messiasz Albo Kazania, O Upadku Y Naprawie Rodzaiu Ludzkiego, Przez Przyście na świat Pana naszego Jezusa Christusa Syna Bożego. Przydane na końcu tegosz Auctora, Kazanie, O Dwoiakim Kosciele Chrześcijańskim.* – Poznań: [Barbara Wolrabowa], 1597. – [12], 248, 43 pp.; 2°. Var. A. References: E XIX, 120 (without the distinction of the variants); Jocher 3789; W 645; PK 722; Boh. 1267; FG 190; DRK 41; WN (Wolrab) 110; BPW 183; DBC; BNPOL (distinguishing of variants); CBNPolona; Trypućko 2198 (var. A); NUKAT; KVK: COPAC, LIBRIS, OPAC SBN, Worldcat. Works co-edited with own title page: „Kazanie Ie[g]o m. ksiedza arcybiskupa gnieznieskiego O dvvoiakim kosciele chrzescianskim, povvszechnym y materialnym na posvvianianiu Kosciola przy Collegium svvym Societatis Iesv vv Kaliszu [...] roku

Panskiego M.D.XCVI wczynione, a potom nieco rozszerzone...”. The imprint is according to BNPOL. Provenance: 1. ZCz [supereksl.] 2. ZCz [p.] 3. WB [p.] 4. WFB [p.] 5. BS [p.]. Binding: cardboard, parchment, 19th c. CT IV 50644 (il. 3).

Il. 3. Karnkowski Stanisław, CT IV 50644, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

4. Rej Mikołaj

Świętych słów a spraw Pańskich, które tu sprawował Pan a zbawiciel nasz na tym świecie, jako prawy Bog, będąc w człowieczeństwie swoim, Kroynika: albo Postilia: Polskim językiem a prostym wykładem, też dla prostaków, krotce uczyniona. – W Krakowie: Drukował Matys Wirzbięta, 1557. – [16], 318, [9] leaves: il.; 2°. References: E XXVI, 180-181; W 2311; PT IX, 1; BNPOL; CBNPolona; JBC; BJP XVI 2037; NUKAT. Two-coloured print. Provenance: 1. ZCz. [eksl.] 2. WB [stamp] 3. WFB [stamp] 4. BS [stamp] Marginalia Binding: board, brown leather, tooled in blind, clasps, 16th c. CT IV 50764 (il. 4).

Il. 4. Rej Mikołaj, CT IV 50764, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

5. Wujek Jakub

Postylle Catholiczney na Niedziele: Czesc Wtora Letnia: od Troyce s. az do Aduentu; Kthora iuz w sobie zamyka powinosc kazdego czlowieka Chrzescianskiego, tak przeciwko Panu Bogu, iako y przeciw blizniemu swemu... – W Krakowie: W Drukarni Siebeneycherowey, 1584. – [4] leaves, 377 pp.; 2°. References: E XXXIII, 393; BPW 372; BJP XVI 2686; Boh. 2707; CBNP-olona; KVK: COPAC, GBV-GVK, RSL, OCLC, Worldcat. Two-coloured print. Provenance: 1. *Ex Bibliotheca P.P. Basilianorum Leopold[iensis]*, title page, ink, 17-18th c. 2. WB [stamp] 3. WFB [stamp] 4. BS [stamp]. Binding: board, brown leather, tooled in blind, centrepiece, clasps no longer there, 16th c. CT II 50774/2 (il. 5).

Il. 5. Wujek Jakub, CT II 50774/2, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

6. Wujek Jakub

Postilla catholica to iest Kazania na Ewangielie niedzielne y odświętne przez cały rok... Teraz z nowu przeyrzana y poprawiona... / przez D. Jakuba Wuyka z Wągrowca... – W Krakowie: W Drukarni Siebeneycherowey, 1584. – [14] leaves, 448 pp.: il; 4°. References: E XXXIII, 392-393; PK 1604; BJP XI 2686; Boh. 2707; NUKAT; HPB; BCKUL; KVK: GBV-GVK, RSL, SBB, OCLC, Worldcat; BASE: DBC. Two-coloured print Works co-edited with own title pages, see no. CT II

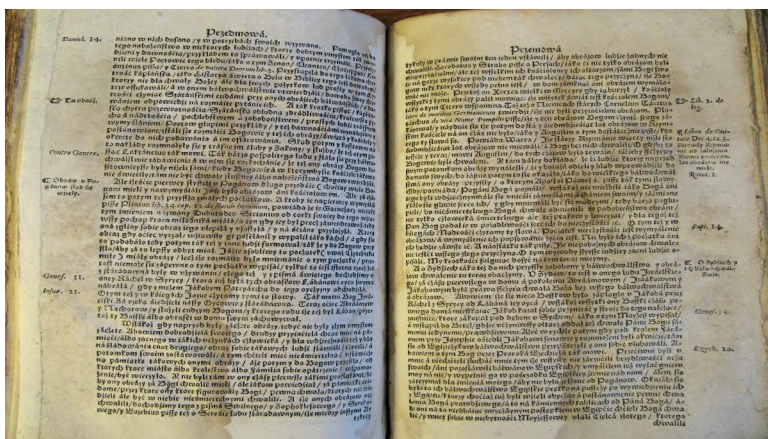

Il. 6. Wujek Jakub, CT II 50774, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

50774/2, CT II 50774/3. Provenance: 1. *Floriani Jöunga Curati Modlnicensis mapa*; title page, ink, 16-17th c. 2. ZCz [exl.] 3. WB [stamp] 4. WFB [stamp] 5. BS [stamp]. Binding: cardboard, brown leather, tooled in blind, 18th c. CT II 50774 (il. 6).

7. Grzegorz z Żarnowca

Postilla albo wykłady ewanlieli niedzielnych y swiąt wroczystych przez cały rok Kościoła krześcianskiego powszechnego... / napisana przez... Grzegorza z Żarnowca... znowu od samego autora z pilnością przejrzana y na wielu mieyscach poprawiona, y powtore wydana. – [Wilno: Jan Karcan], 1597. – [7], 764 leaves; 2°. References: E XVII, 445; W 1840; Jocher 5191b; BPK 2004; NKor. III 456. Contains: part I. [8], 265 leaves; part II. pp. 266-468; part III. pp. 469-764. Provenance: 1. *Hunc librum dono accepi Anno 1609*, leaf 469, ink, 17th c. 2. *Te Postylle Żarnowca o kturom się pilno starał zdarzył mi Pan Bóg dostać w Grudzińcu w woiwodztwie chełmińskim, za kturom dał czerwony[ch] złotych jeden. Dat[um] d[ie] 30. Septembra A[nn]o 1741 Marcyan Ottenhauz mpp*, front endpaper, ink, 18th c. 3. *Ex lib[ris] Thom. [...]*, title page, ink, 17th c., the inscription is illegible 4. *Dub. Bibl. Sluc. I nr 69 a*, front endpaper, ink, 18th-19th c. 3. ZCz [exl.] 4. Biblioteka X.J. Biergiela [stamp] 5. WFB [stamp] 6. BS [stamp]. Marginalia. Binding: board, brown leather, tooled in blind, restored, 17th-18th c. CT IV 50777 (il. 7).

Il. 7. Grzegorz z Żarnowca, CT IV 50777, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangorska

8. Wujek Jakub

Postilla Catholica, tho iesth, Kazania na każdą Niedzielę y na każde święto przez cały Rok: według wykładu samego prawdziwego, Kościoła Świętego: dla polspolitego człowieka: teraz nowo a prosto ięzykiem Polskim napisana / przez Doktora Jakuba Wuyka... — Drukowano w Krakowie: u Mattheusza Siebeneychera, 1573. – [18] leaves, 849 pp. [3] leaves: il.; 4°. References: E XXXIII, 389-391; Jocher 4442a, 4443; W 718, 1489; Boh. 2706; BJP XVI 2685; CBNPolona; BNPOL;

NUKAT. Two-coloured print Contains: two parts, 1. Postylle część Pierwsza, od Aduentu aż do świętej Troyce; 2. Postylle Część Wtóra, od Troyce Świętej aż do Aduentu. Provenance: 1. WB [stamp] 2. WFB [stamp] 3. BS [stamp]. Binding: board, brown leather, tooled in blind, on the front cover there is stamped: POSTILLA CATHOLICA, one clasp. CT II 50781 (il. 8).

Il. 8. Wujek Jakub, CT II 50781, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

9. Wujek Jakub

Postille mniejszy część wtora letnia to jest krotkie kazania abo wykłady Świętych Ewangeliy na każdą niedzielę y na każde święto ode dnia przenaświetszey Troyce asz do Adwentu... / teras z nowu s pilnoscia napisana przez D. Jakuba Wuyka z Wągrowca... – Posnaniae: ex Officina Ioannis Volrhabi: impensis... Adami Paulini Pobiedziscen..., 1580. References: E XXXIII, 394; NKor. III 420; WN (Wolrab)11; BPW 368; BUP 316; Boh. 2701; BJP XVI 2682; BNPOL. Provenance: 1. *Agneszki Konoszki z Rogoznik* 2. *Ex Libris P. Angelini Jordan Ordinis Carmelitarum Antiquae Regularis Observantiae S(antrae) T[heologiae] M[agister] et D[octo]r a die 5. [octo]bris 1795, last leaf, ink, 18th c.* 2. WFB [stamp] 3. BS [stamp]. Defect: the title leaf is damaged, reconstructed, part of the title is hand written; leaf 4 and p. 49-50, 497-498 are missing, the last two leaves are bound at the beginning of the book in front of the title leaf. Binding: damaged, reconstructed, board, brown leather, tooled in blind, clasps no longer there, centrepiece, 19th c. CT II 71019/2 (il. 9).

Il. 9. Wujek Jakub, CT II 71019/2, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

10. Brant Jan

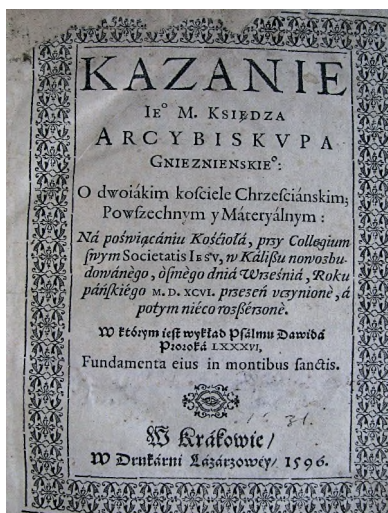
Kazanie pogrzebne na one słowa psalmu 142. Nie wstępuy Panie w sąd z słu-gą twoim etc. Miane przy pogrzebie Jasnie Wielmożnego Pana Jego Mści Pana Jerzego Chodkiewicza Starosty zmużdzkiego etc. etc. / Przez X. D. Jana Branta Societatis Jesu. W Brrostowicy 30. dnia Octobra, roku pańskiego 1595. – W Wilnie: Stanisław Gołda, 1596. – [21] leaves ; 4°. References: E XIII, 320; Maciej. III 385; Abramowicz 51; WBC; BCKUL; Worldcat; NUKAT.

Provenance: 1. *ExBibliotheca Alexii Prusinowski* [stamp] 2. ZCz [stamp] 3. ZCz [exl.] 4. BS [stamp]. Binding: cardboard, half-parchment, with paper boards, 19th c. CT I 74406 (il. 10).

Il. 10. Brant Jan, CT I 74406, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

11. Karnkowski Stanisław

Kazanie Ie[g]o M. Księdza arcybiskvpa gnieznienskie[go]: o dwojakim kosciele Chrzescianskim powszechnym y materyalnym. Na poświęcaniu Kościoła... osmego dnia wrzesnia... M. D. XCVI... – W Krakowie: w Drukarni Lazarzowej, 1596. – [2], 101, [2] pp.; 4°. References: E XIX, 120; W 1824; Osiński 85; Jocher 3839; BNPOL; CBNPolona. Provenance: 1. [...] 1631, title page, ink, 17th c., the inscription erased 2. WFB [stamp] 3. WB [stamp] 4. BS [stamp]. Binding: cardboard, half-parchment, with paper boards, 19th c. CT II 75967 (il. 11).

Il. 11. Karnkowski Stanisław, CT II 75967, Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie, fot. A. Bangrowska

12. Grodzicki Stanisław

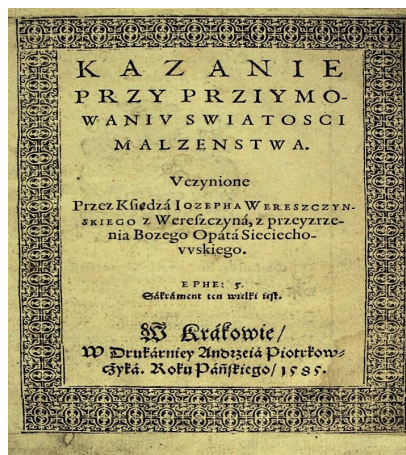
O czyscu: Kazanie Wtore... / Stanisława Grodzickiego... miane w kościele S. Jana Przy pogrzebie... Olbrichta Radziwiłła... – W Wilnie: Z Drukarnie Akademij Societatis Iesu, 1593. – [4] leaves, 100 pp.; 4°. References: E XVII, 390; Jocher 4002; Osiński 88; W 585; KVK: COPAC, EROMM Web Search, DBC, Worldcat. Provenance: 1. ZCz [supralib.] 2. WFB [stamp] 3. BS [stamp]. Binding: cardboard, parchment, 19th c. CT II 76040 (il. 12).

- Il. 12. Grodzicki Stanisław, CT II 76040,
Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego
we Lwowie, fot. A. Bangrowska

13. Wereszczyński Józef
Kazanie przy przyjmowaniu swiatosci małżeństwa / Uczynione przez Ksiedza Jozepha Wereszczyńskiego z Wereszczyzna, z przyzrzenia Bozego Opatá Sieciechowskiego. – W Krakowie: w Drukarniey Andrzeia Piotrkowczyka, 1585. – [1] leaf, pp. 174-306, [17] leaves; 4°. References: E XXXII, 351; Jocher 3973; W 2785. Provenance: 1. WB [stamp] 2. WFB [stamp] 3. BS [stamp]. Binding: cardboard, half-parchment, with paper boards, 19th c. CT II 76935 (il. 13).

- Il. 13. Wereszczyński Józef, CT II 76935,
Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego
we Lwowie, fot. A. Bangrowska

14. Bretkunas Jonas
Postilla tatau esti trumpas ir prastas Ischguldimas Euangeliiu: sakamuiiu Baszniczoie... / per Jana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziuiue Prususu. – Isspausta Karaliaucziuiue: Jurgio Osterbergero, 1591. – 1/ [4] leaves, 431, [1] p., [1] leaf, 2/ 525 pp., [1] leaf: il.; 4°. References: E XIII, 334; W 282; BUP 37; BJP XVI 300; IA 124.905; BNPOL; CBNPolona; UMK; MBC; KVK: SBB, EROMM

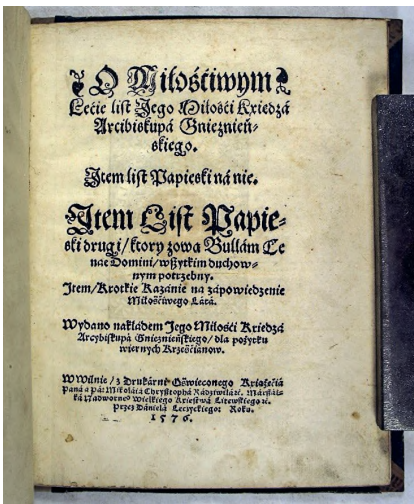

Il. 14. Bretkunas Jonas,
CT II 77089, Biblioteka Fundacji
Wiktora hr. Baworowskiego
we Lwowie, fot. A. Bangrowska

Classic, RSL, KOBV, SWB, VD16, ZV 2454, GBV-GVK; COPAC; NUKAT. Two-coloured print. The whole in two parts, part 2 with its own title card. Provenance: 1. ZCz [exl.] 2. WFB [stamp] 3. BS [stamp] 4. TR ?? [stamp] 5. DUPL[...] F B[...] the stamp is illegible. Binding: board; fair leather, tooled in blind, centrepiece, with one clasp, 16th c. CT II 77089 (il. 14).

15. List

O miłościwym Lecie List Jego Miłości Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego. Item list Papieski na nie. Item List Papieski drugi, który zową Bullam Cenae Domini, wszystkim duchownym potrzebny. Item Krotkie kazanie na zapowiedzenie Miłościwego Lata. Wydane nakładem J. M. Ks. Arcybisk. Gniezn. dla pozytku wiernych Krzescianow. – W Wilnie: z Drukarni Oswieconego książećcia Pana a Pana Mikołaja Chrystopha Radziwiłła etc. przez Daniela Łęczyckiego Roku 1576. – [20] leaves; 4°. References: E XXI, 337; Jocher 6773, 7829; Maciej, III 25. Provenance: 1. ZCz [exl.] 2. WFB [stamp] 3. WB [stamp] 4. BS [stamp] Marginalia. Binding: cardboard, half-leather, with paper boards, 19th c. CT II 79878 (il. 15).

Il. 15. List papieski, CT II 79878, Biblioteka
Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego
we Lwowie, fot. A. Bangrowska

Stan zachowania druków według metody stanfordzkiej – wyniki badań
Przeprowadzona ocena stanu zachowania papieru, bloku i oprawy (tabela 2) metodą stanfordzką pozwoliła zakwalifikować dany obiekt do kategorii (zob. tabela 3):

- do kategorii 1 – brak;
- do kategorii 2 – 9 egzemplarzy, co stanowi 60% całej próby;
- do kategorii 3 – 6 egzemplarzy, co stanowi 40% całej próby.

Tabela 2. Ocena stanu zachowania papieru, bloku i oprawy

Obiekt	Rok wydania	Miejsce wydania	Sygnatura	Ocena stanu zachowania papieru, bloku i oprawy druku
1.	1541	Kraków	CT II 21657	Papier: wiele kart z załamaniem krawędzi, przetarciami i drobnymi ubytkami; zachowany fragment karty tytułowej, reperacje kart, zaplamienia, zażółcenie kart. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładzina deska, materiał obleczeniowy skóra z przetarciami na krawędziach i ubytkami w narożnikach. Uszkodzenie mechaniczne i biologiczne grzbietu, pęknięcia i uszkodzenia oprawy i grzbietu spowodowane przez owady (otwory).
2.	1597	Poznań	CT IV 50137	Papier: nieliczne karty zażółcone z przetarciami na krawędziach. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa typu półskórek, organiczna, okładziny tekturowe obleczone papierem marmurzystym, skóra z przetarciami na krawędziach i ubytkami w narożnikach.
3.	1597	Poznań	CT IV 50644	Papier: nieliczne reperacje i żółte zacieki kart. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone pergaminem, z nielicznymi zaciekami i objawami działalności owadów.
4.	1557	Kraków	CT IV 50764	Papier: brzegi kart wytarte, zaplamienia i zacieki kart. Konstrukcja bloku książki: pęknięcie między wyklejkami a grzbietem. Oprawa: oryginalna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, skóra wytarta ze spękaniem lica, drobnymi ubytkami w narożnikach, na krawędziach i grzbiecie.

5.	1584	Kraków	CT II 50774/2	<p>Papier: drobne ubytki w kartach, zagięcia kart w narożnikach, brzegi kart wytarte.</p> <p>Konstrukcja bloku książki: brak dolnego fragmentu skóry na grzbiecie oprawy, pęknięcie między wyklejkami a grzbietem.</p> <p>Oprawa: oryginalna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, skóra wytarta ze spękaniem lica, drobnymi ubytkami w narożnikach, na krawędziach i grzbiecie, znaczny ubytek skóry na tylnej okładzinie, ślady po zapinkach.</p>
6.	1584	Kraków	CT II 50774	<p>Papier: nieliczne przebarwienia kart.</p> <p>Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie.</p> <p>Oprawa: oryginalna, okładziny tekturowe obleczone brązową skórą w bardzo dobrym stanie.</p>
7.	1597	Wilno	CT IV 50777	<p>Papier: na kartach brązowe zaplamienia i zacieki.</p> <p>Konstrukcja bloku książki: skóra rozerwana na przegubach, odklejona od grzbietu bloku, luźne karty z tyłu bloku, pęknięcie między wyklejkami a grzbietem.</p> <p>Oprawa: oryginalna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, skóra z licznymi ubytkami, ze spękaniem lica i rozdarciami na krawędziach, ślady po zapinkach.</p>
8.	1573	Kraków	CT II 50781	<p>Papier: na kartach brązowe zaplamienia i zacieki.</p> <p>Konstrukcja bloku książki: luźne karty z przodu i tyłu bloku, pęknięcie między wyklejkami a grzbietem.</p> <p>Oprawa: oryginalna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, skóra z licznymi ubytkami, ze spękaniem lica i rozdarciami na krawędziach, ślady po zapinkach.</p>
9.	1580	Poznań	CT II 71019/2	<p>Papier: na licznych kartach brązowe zaplamienia oraz zacieki.</p> <p>Konstrukcja bloku książki: skóra rozerwana na przegubach, odklejona od grzbietu bloku, grzbiet spękany i z licznymi śladami działalności owadów, luźne karty z tyłu bloku, pęknięcie między wyklejkami a grzbietem, wyklejka z licznymi śladami działalności owadów.</p> <p>Oprawa: oryginalna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, skóra z licznymi ubytkami, ze spękaniem lica i rozdarciami na krawędziach, ślady po zapinkach.</p>

10.	1595	Wilno	CT I 74406	Papier: nieliczne zacieki i zaplamienia na kartach papieru. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone papierem marmurzystym. Ubytki na krawędziach, narożniki wytarte.
11.	1596	Kraków	CT II 75967	Papier: nieliczne zacieki i zaplamienia na kartach papieru oraz nieliczne zagięcia kart w narożnikach. Konstrukcja książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone papierem marmurzystym. Ubytki na krawędziach, narożniki wytarte.
12.	1593	Wilno	CT II 76040	Papier: nieliczne zacieki i zaplamienia na kartach papieru. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone jasnobrązowym papierem. Narożniki wytarte.
13.	1585	Kraków	CT II 76935	Papier: nieliczne zacieki i zaplamienia na kartach papieru oraz nieliczne reperacje. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone papierem marmurzystym. Ubytki na krawędziach, narożniki wytarte.
14.	1591	Osterberg	CT II 77089	Papier: na nielicznych kartach brązowe zaplamienia. Konstrukcja bloku książki: skóra rozerwana na przegubach, odklejona od grzbietu bloku, pęknięcie między wyklejkami a grzbietem. Oprawa: oryginalna, organiczna, okładziny drewniane obleczone brązową skórą, rozdarcia na krawędziach, ślady po zapinkach.
15.	1576	Wilno	CT II 79878	Papier: niewielkie przebarwienia kart papieru. Konstrukcja bloku książki w dobrym stanie. Oprawa: okładziny tekturowe obleczone papierem marmurzystym w bardzo dobrym stanie.

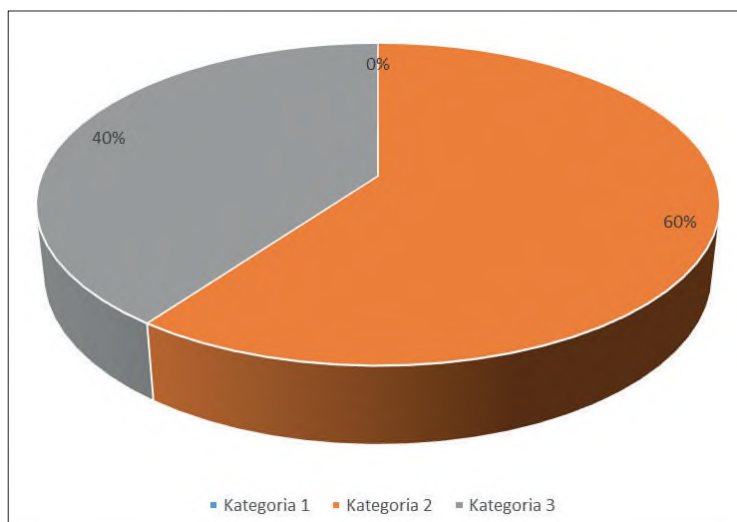
Źródło: opracowanie własne

Tabela 3. Przynależność obiektu do kategorii

Obiekt	Kategoria
1.	3
2.	2
3.	2
4.	3
5.	3
6.	2
7.	3
8.	3
9.	3
10.	2
11.	2
12.	2
13.	2
14.	2
15.	2

Źródło: opracowanie własne

Z tego wynika, że 60% kazań jest w nie najlepszym stanie zachowania i wymaga ingerencji konserwatorskiej, a spośród nich około 40% już teraz powinno być wyłączone z upowszechniania (rys. 1).

Rysunek 1. Stan zachowania zbioru

Źródło: opracowanie własne

Wytrzymałość mechaniczna papieru

Utrata mechanicznej wytrzymałości papieru w zbiorach bibliotecznych jest najbardziej widocznym objawem procesu naturalnego starzenia, ponieważ skutkuje utratą dzieła. Wykonywany w trakcie badania zbioru metodą stanfordzką prosty test na zginanie, polegający na sześciokrotnym zgięciu narożnika karty, ma szczególne znaczenie z tego punktu widzenia. Przyjmując, że oderwanie lub uszkodzenie narożnika karty w trakcie wykonywania testu wskazuje na papier mocno osłabiony, można określić, w jakiej części zbiorów papier wymaga natychmiastowego wzmocnienia.

Test ręcznego zginania pozytywnie przeszedł papier w 14 obiektach, co stanowi 93,33% badanego zbioru. Tylko w jednym druku kazań papier uległ przedarceniu, czyli w 6,66% badanej próby. Należy w tym miejscu podkreślić, że zakwalifikowanie druku do kategorii trzeciej nie oznacza słabej wytrzymałości papieru. Wynika z niego, że papier pod względem wytrzymałości mechanicznej jest w bardzo dobrym stanie, a głównymi czynnikami decydującymi o przynależności do kategorii trzeciej są: jego silne zażółcenie, liczne rozdarcia i ubytki, zniszczone, popękane i przetarte brzegi oraz narożniki kart. W metodzie stanfordzkiej ocena papieru ma największy wpływ na ocenę końcową obiektu.

Wyznaczanie pH papieru w badanym obiekcie religijnym

Obecność substancji kwasowych w materiale papierowym wpływa na jego przyspieszoną degradację, powodując utratę właściwości wytrzymałościowych. Papier staje się kruchy, łamliwy, obniża się jego stopień polimeryzacji, co doprowadza do skracania łańcucha celulozowego, a w końcowym etapie działanie kwasów powoduje jego całkowitą degradację. Pomiar kwasowości papieru umożliwia uzyskanie podstawowej wiedzy o aktualnym stanie zachowania zbiorów, co pomaga w podjęciu odpowiedniej decyzji o rodzaju zakresu ingerencji konserwatorskiej. Dlatego też określenie stopnia zakwaszenia papieru jest podstawowym badaniem fizyko-chemicznym wykonywanym na materiale papierowym.

Na wszystkich badanych obiektach dokonano pomiaru kwasowości. Wyznaczenie pH papieru wykonywano metodą kontaktową z wykorzystaniem pH-metru Elmetron CX-741, z elektrodą zespoloną EPX-3 z opcją automatycznego ustalenia końca pomiaru. W każdym druku pH zbadano w ośmiu punktach. Pięć punktów wyznaczono na stronie tytułowej, z tego cztery były zlokalizowane w narożnikach karty tytułowej, a jeden w środku. Trzy pozostałe pomiary dokonano na losowo wybranych kartach w bloku książki, dwa na obszarze niezadrukowanym, jeden na zadrukowanym. Stopień zakwaszenia zbioru obrazuje tabela 3.

Tabela 3. Działalność biologiczna, średnie pH papieru

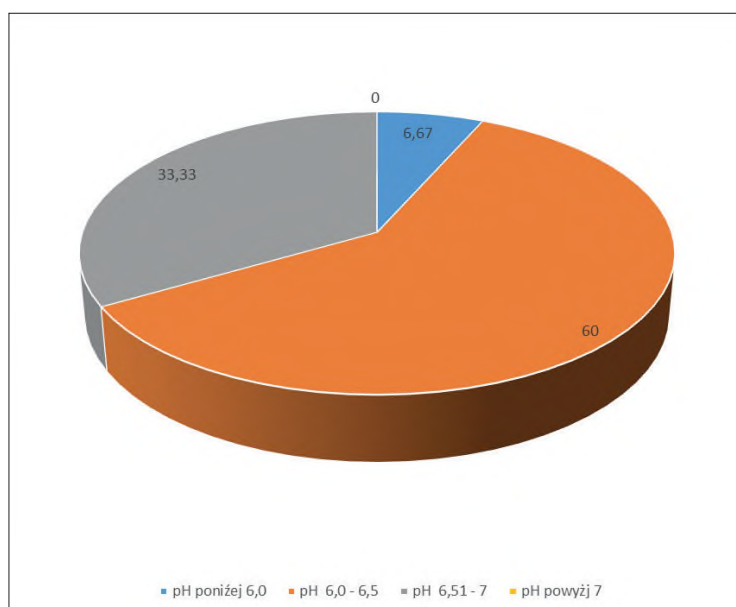
Obiekt	Działalność biologiczna	Średnie pH
1.	tak	6,17
2.	brak	6,60
3.	tak	6,68

4.	brak	6,75
5.	brak	5,95
6.	brak	6,05
7.	brak	6,04
8.	brak	6,08
9.	tak	6,56
10.	brak	6,76
11.	brak	6,40
12.	brak	6,38
13.	brak	6,33
14.	brak	6,40
15.	brak	6,38

Źródło: opracowanie własne

Wartość zmierzonego pH świadczy o niewysokim zakwaszeniu. Średnia pH badanych książek zawiera się powyżej pH 6. Można przyjąć, że obiekty o pH powyżej wartości 6 nie wymagają odkwaszania (rys. 2).

Rysunek 2. Badanie pH papieru

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie

Ocena stanu zachowania badanych druków biblijnych pokazała, że sześć woluminów jest w nie najlepszym stanie zachowania i powinny zostać wyłączone z użytkowania. Papier pod względem wytrzymałości mechanicznej jest w bardzo dobrym stanie. Test ręcznego zginania pomyślnie przeszedł papier w 14 drukach, tylko w jednym uległ rozerwaniu. Ponadto badane egzemplarze religijne nie wymagają odkwaszania, ponieważ kwasowość papieru zbadanych obiektów wynosi powyżej pH 6. Na podstawie wizualnej analizy zniszczeń biologicznych można stwierdzić, że druki kazań nie były przechowywane w najlepszych warunkach, o czym świadczą zniszczenia wywołane przez owady i grzyby, a także zaplamienia i zacieki na papierze. Analiza pod względem mikrobiologicznym nie została tutaj przedstawiona, bo stanowi materiał na kolejny artykuł.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Baczewski Stanisław, *Kazanie pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku jako spektakl władzy*, „Napis”, Seria 12 (2006) s. 275-285.
- Buchanan Saliy, Coleman Sandra, *Deterioration Survey of the Stanford University Libraries Green Library Stack Collection*, w: *Preservation Planning Program, Resource Notebook*, ed. P.A. Darling, Washington 1982, s. 159-191.
- Capiau Sam, de Valk Marijan, Wuyts Eva, *The Universal Procedure for Library Assessment: A statistical model for condition surveys of special collections in libraries*, „International Federation of Library Associations and Institutions”, (2015) vol. 41 (3), s. 265-271.
- Lewek Antoni, *Kazania*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 1266.
- Migut Bogusław, *Kazania*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 1265.
- Palm Jonas, Cullhed Per, *Papierqualität: Eine vergleichende Studie zur Schadensfeststellung an den Beständen der Universitätsbibliothek von Uppsala*, w: „Restauro: Zeitschrift für Kunsttechniken, Restaurierung und Museumsfragen”, 94 (1988) no 1, s. 38-43.
- Poniatowski Zygmunt, *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, s. 167.
- Potrzebnička Ewa, *Współczesne metody oceny stanu zachowania zbiorów*, „Notes Konserwatorski”, (1999) nr 3, s. 40-50.
- Rak Iwona, *O przestrożach przed „kacerskimi” naukami w tekstach ramowych postylli Jakuba Wujka*, w: *Świat bliski i świat daleki w staropolskich przestrzeniach*, red. M. Jarczykowska, B. Mazurkowska, S. Dąbrowski, Katowice 2015, s. 103-116.
- Rams Donata, Ważyńska Joanna, Woźniak Maria, *Ocena stanu zachowania XIX- i XX-wiecznych zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Instrukcja wykonania badań metodą stanfordzką*, „Notes Konserwatorski”, (2004) nr 8, s. 164-178.
- Sobucki Władysław, *Metoda stanfordzka – sposób oceny stanu księgozbiorów*, „Notes Konserwatorski”, (1999) nr 3, s. 50-58
- Sobucki Władysław, *Ocena metodą stanfordzką stanu zachowania zbiorów z XIX i XX wieku w Bibliotece Narodowej w Warszawie*, w: *Aktualne tendencje ochrony zbiorów*

- bibliotecznych i archiwalnych: materiały z ogólnopolskich warsztatów konserwatorskich, Warszawa 13-14 czerwca 2002 r.*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 2002, s. 78-89.
- Sobucki Władysław, *Ocena stanu zachowania księgozbiorów metodą stanfordzką*, w: *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych: materiały z ogólnopolskiej konferencji Warszawa 15-17 października 1998 r.*, red. B. Drewniewska-Idziak, Warszawa 1998, s. 61-64.
- Szewczyk Leszek, *Homilia czy kazanie? O nieuzasadnionym sentymencie kaznodziejów do kazań katechizmowych*, „Przegląd Homiletyczny”, (2010) nr 10, s. 8-17.
- Związek Jan, *Kazanie jako źródło historyczne*, „Folia Historica Cracoviensia”, vol. 4-5 (1997-1998) s. 314-330.

**KONSERWATORSKA OCENA STANU ZACHOWANIA
WYBRANYCH KAZAŃ KOŚCIELNYCH Z LAT 1541-1597
POCHODZĄCYCH Z BIBLIOTEKI FUNDACJI
WIKTORA HR. BAWOROWSKIEGO WE LWOWIE**

Streszczenie

Przedmiotem badań były XVI-wieczne druki biblijne (15 wybranych kazań) z kolekcji Biblioteki Fundacji Wiktor hr. Baworowskiego we Lwowie. Analiza stanu ich zachowania została przeprowadzona metodą stanfordzką. Jest ona statystycznym sposobem oceny stanu zachowania księgozbiorów, stosowanym w tym celu w większości badań nad zbiorami bibliotecznymi (papierem, blokiem książki, oprawą). W ocenie stanu zachowania papieru uwzględnia się jego zaplamienia, przebarwienia, stopień przedarcia oraz liczbę podwójnych zgięć. Oceniając blok książki, sprawdza się stopień uszkodzenia szycia bądź klejenia, co wpływa na wzmocnienie kart w bloku. Z kolei przy ocenie oprawy bierze się pod uwagę trwałość tego połączenia oraz ogólny stan zachowania powierzchni oprawy. Łączna ocena tych trzech kryteriów umożliwia zaszeregowanie badanego egzemplarza do jednej z trzech kategorii: druki w bardzo dobrym stanie, druki wymagające prac konserwatorskich, druki w bardzo złym stanie, które należy wyłączyć z użytkowania. Przeprowadzona ocena stanu zachowania papieru, bloku i oprawy publikacji biblijnych z lwowskiej kolekcji pozwoliła zakwalifikować obiekty do poszczególnych kategorii: pierwsza – brak; druga – dziewięć egzemplarzy, co stanowi 60% całej próby; trzecia – sześć egzemplarzy, co stanowi 40% całej próby. Ocenę każdego druku poszerzono o dodatkowe badania wytrzymałościowe papieru oraz o ocenę stopnia zakwaszenia papieru. Papier pod względem wytrzymałości mechanicznej jest w bardzo dobrym stanie. Wyznaczenie pH papieru wykonywano metodą kontaktową z wykorzystaniem pH-metru Elmetron CX-741, z elektrodą zespoloną EPX-3 z opcją automatycznego ustalenia końca pomiaru. W każdym druku pH zbadano w ośmiu punktach. Pięć punktów wyznaczono na stronie tytułowej, z tego cztery były zlokalizowane w narożnikach karty tytułowej, a jeden w środku. Trzy pozostałe pomiary wykonano na losowo wybranych kartach w bloku książki, dwa na obszarze niezadrukowanym, jeden na zadrukowanym. Wartość zmierzonych pH świadczy o niewysokim zakwaszeniu. Średnia pH badanych książek zawiera się powyżej pH 6, stąd obiekty o pH powyżej wartości 6 nie wymagają odkwaszania. Na podstawie wizualnej analizy zniszczeń biologicznych można stwierdzić, że księgozbiór w przeszłości nie był przechowywany w odpowiednich warunkach, o czym świadczą zniszczenia wywołane przez owady, a także zaplamienia i zacieki pochodzenia grzybowego.

Słowa kluczowe: kazania; ocena stanu zachowania zbioru; metoda stanfordzka, pH